

בחדש ינואר של שנת 2019 (טבת תשע"ט) היתה לי את הזכות להצטרף למפעל המחקר 'מקרקוב ללמברג', הצעת המחקר שהגשתי לוועדה האקדמית עסקה בנושא: "מורשת הגר"א בגליציה במאה הי"ט". בנושא זה אני מבקש להצביע על תופעה חדשה שלא הוקדשה לה תשומת לב מחקרית והיא נוכחות דמותו של הגר"א, איש ווילנא, בחיים הדתיים והתרבותיים של יהודי גליציה בעשורים האחרונים לחייו, ובעשורים הראשונים אחרי פטירתו. היסטוריית ההתקבלות הזו - בחייו ולאחריהם - של אחד מגיבורי התרבות הגדולים ויוצאי הדופן של יהדות מזרח אירופה - היא חלון חשוב להבנת אופני הפעולה האיזורית-לוקאלית ובין איזורית של התרבות היהודית במזרח אירופה, נתיבי ההשפעה השונים בין מחוזות, וכפי שהם מעוצבים אצל קוראים שונים ובחוגם של מעמדות חברתיים מגוונים (למדנים, נושאי משרות, מגידים נודדים, ספרות עממית וכדומה). דמותו יוצאת הדופן של הגר"א, אם כך, הריאלית והספרותית, עשויה לשרת הבנה תרבותית רחבה יותר אודות היבטים חשובים ובלתי ידועים של התרבות היהודית במזרח אירופה בכלל ובגליציה בפרט במפנה המאה התשע עשרה.

כדי להרחיב את מצע הנתונים שבבסיס עבודתי עברתי בחצי השנה האחרונה, בנוסף לספרות המחקר, על כמות גדולה של ספרות רבנית נדפסת, וסקרתי מצאי עשיר של כתבי יד. מתוכם מצאתי חשובים ותורמים במיוחד חלקים מתוך ספרות הדרוש בת התקופה (דוגמת 'ברכת משה' לר' משה קרנר, נדפס לראשונה 1836, או 'אפיקי יהודה' לר' יהודה עדל, נדפס לראשונה 1803) בהם מתועדים, עוד בחיי הגר"א, מסורות ממנו שנזכרו בשמו, בחייו, במחוזות גליציה. עיבדתי את המסורות הללו על מנת להתחיל ולתאר מתוכן את ההיכרות עם הגר"א בתקופת חייו במחוזות גליציה. כמו כן מצאתי כי חשובים למחקרי כתבי יד שגם הם לא היו ידועים עד כה לא במחקר ובספרות ההגיוגרפית, דוגמת התכתבות מתמשכת בין ר' יעקב סלונים (תלמיד הגר"א ונכדו) לבין ר' אפרים זלמן מרגליות רב ההשפעה, שישב בברודי, והשפעתו היתה פרושה במחוזות גליציה. ההתכתבות (שהמסמכים המתועדים אותה נמכרו במכירת פומבית של Winners לאחרונה, והעתקם בידי) התנהלה מייד אחרי פטירת הגר"א, והסתיימה לפני 1818. דמותו של הגר"א היא מוקד מרכזי בהתכתבויות אישיות אלה והן פותחות לנו צוהר נוסף, מזווית בלתי ידועה, לדמותו ולדימויו של הגר"א במחוזות גליציה באותה התקופה. כתב יד אחר שמצאתי נכתב בידי ר' אפרים מרגליות לר' חיים מוולוז'ין, ובו מתבטא פרק נוסף מן ההתכתבות שבין 'סוכני' דמותו של הגר"א לבין יהודי ברודי סמוך לפטירת הגר"א (חלקים ממנו נדפסו באהל רחל לחיים ליברמן, אך כתב היד השלם לא נדפס ולא נחקר). את העדויות משני כתבי היד הללו ומספרות הדרוש הנזכרת אני מגבש לתוך סדרת המאמרים שאותה אני מבקש להוציא לאור בנושא. זווית אחרת של דמות הגר"א לפני פטירתו ואחריה ניכרת בספר 'תולדות אדם' לר' יחזקאל פייביל שיצא לאור לראשונה בשנת 1801 וחלקו השני נדפס בשנת 1809. עיקר עניינו של הספר הוא בדמותו של ר' זלמן מולאז'ין, שהיה אחד מגדולי תלמידי הגר"א שנפטר בגיל צעיר. אך דרך הספר הזה, שאוסף חומרים ומסורות מסביבתו

התרבותית, אפשר ללמוד הרבה גם על הגר"א. המחבר ר' יחזקאל פייביל היה מגיד דק"ק ווילנא, נע בחייו בין ברודי, ווילנא, וברלין. היכרותו עם הגר"א היתה אישית, והספר שכתב נקרא בגליציה בכלל ובברודי בפרט - בחוגי הקלויז, וזכה לתגובות שונות, שאותן אבקש לתאר.

אסכם אם כך את מחקרי: דמות הגר"א בחייו 'הובאה' למחוזות גליציה באמצעות דמויות מתווכים דוגמת מגידים שונים (ר' משה קרנר ור' יהודה עדל שנזכרו לעיל וכן ר' פנחס מפולוצק ור' יהודה ליב מרגליות), בוטאו בהסכמות לספרים (דוגמת ספר 'הלכה ברורה', קניגסברג תקי"ט ו'דרכי נועם', קניסברג תקכ"ד) וקיבלו מימד פוליטי רב משמעות דרך תפקיד הגר"א בפולמוס תקל"ב נגד החסידות, שכתביו רוכזו בברודי למסכת הידועה בשם 'זמיר עריצים'. לרשמים מן הדמות החיה הצטרפו מאוחר יותר, סמוך לפטירתו, עוד שכבות נוספות של ידע והתייחסות, שביחד המשיכו לגבש את דמותו של 'גיבור' תרבות בן מחוז אחר, שמעורר הן הערצה והן סוגים שונים של הסתייגות.

נושא נוסף, שאני נמצא בראשית מחקרו, הוא השפעה ארוכת הטווח שהיתה לפולמוס 'זמיר עריצים' ולתפקיד הגר"א בתוכו על מגמות הרחקה נוספות של קבוצות 'חשודות' בקהילה הגליצאית שלא היו בהכרח חסידיות. אירוע לא ידוע מעין זה התגלה לי דרך פולמוסו של הרב מרגליות הנזכר, בברודי, נגד קבוצה חשודה, בראשות מגיד בשם ר' שמואל. על הפרשה הזו, שהתגלתה לי דרך העתק תשובת הלכה גנוז מכתיבתו של הרב מרגליות, דיברתי בקונגרס העולמי למדעי היהדות, ומאז התגלה לי הקשר לדמות הגר"א, ולקונטרס 'זמי עריצים' שאודותיו אני מקווה לפרסם מאמר בנושא.

אסכם כאן אם כן את הכותרות הטנטטיביות של סדרת המאמרים שבכתיבתה אני עוסק, על פי תכנית המחקר ועל פי מגמתה:

שני מאמרים שנמצאים בשלבי סיום הם **"מכירי הגר"א בגליציה"** שעוסק בדמויות המגידים ואופני התיווך של דמות הגר"א בחייו, כפי שפורטו לעיל, ומאמר שני בנושא **The Gra's Reception in Galicia, History**

and Image: A tentative paradigm, שבמרכזו עומדים כתבי היד שנזכרו לעיל.

בכוונתי להוסיף על שני המאמרים הללו בעבודות נוספות שנמצאות בשלבי עבודה: מאמר בנושא **"התולדות אדם"** (נדפס תקס"א – 1801) וקוראיו הראשונים, ועבודה שכותרתה **"הגר"א בברודי: בעקבות הדפסת 'ביאור הגר"א'"**, והיא מבקשת להראות את השפעתו המהירה והמורכבת של 'ביאור הגר"א' לשולחן ערוך, שחלקיו השונים נדפסו לאורך שני העשורים הראשונים של המאה התשע עשרה, על התרבות הלמדנית של גליציה בכלל וברודי בפרט. ב'ביאור' היו כלולים הצעות מהפכניות במתודה ההלכתית ומאות פסיקות הלכה חדשניות, בפרטי ההלכה, והם עוררו, כפי שאבקש להראות, דיון ערני בתרבות הלמדנית של גליציה. מאמר נוסף, שאת כיוונו הזכרתי לעיל, יקרא **"זמיר עריצים בברודי: על רדיפת קבוצות בעקבות פולמוס 1772"**.

בתוך כדי תהליך העבודה על החומר הרציתי בנושא בהשתלמות בבית הכנסת 'בית תפילה', בית שמש, ובהרצאות לימודיות שנשאתי במכון 'עד הנה' במכללת הרצוג בקיץ תשע"ט. סקירה פופולרית של פולמוס מוקדם בברודי על שיטת הגר"א בנושא אמירת ברכת הכהנים בכל יום, שמהווה עבורי מעין 'test case' ומבוא לכיוון המחקר שתואר

לעיל התפרסמה במסגרת AMI MAGAZINE, תחת הכותרת: The Mateh Efrayim and a Controversy in Brody. באפריל הקרוב אני מקווה להציג חלק מתוצאות מחקרי הנזכר בכנס מחקרי שיערך בוויילנה, מטעם האוניברסיטה הלאומית של ליטא (Martynas Mazvydas National Library of Lithuania). אני מודה מקרב לב את ההזדמנות הזו כדי להודות לה שוב, על ההזדמנות היקרה מפז שקיבלתי לגבש בנושא הזה, שטרם נידון, מבט מחקרי מקיף ושיטתי.

בברכה

ד"ר אליעזר ברודט

רמת בית שמש